9.

Post-scriptum la „Sfinţii-medici".

(ad p. 169 sqq.).

Studiile de filologie română au luat în ultimii ani un avânt atât de viguros, încât aceeaşi chestiune se nimereşte să fie tratată în acelaşi timp de mai mulţi cercetători.

Aşa s'a întâmplat şi cu *teleleu*, de care ne ocupăm mai sus, în legăturile: *teleleu-Tănase* şi *Teleleu şi Trifon*. In fascicolul apărut zilele acestea din vol. II al revistei d-sale, *Grai şi Suflet* (p. 350 sqq), dl Ov. Densusianu emite părerea că rom. *teleleu* din expresia: *a umbla teleleu* ar putea fi ung. *telelő* = 'de iarnă, care stă iarna, care petrece iarna' întrebuinţat la început „despre acei ciobani care porneau cu oile ca să le ierneze dincoace".

Ipoteza e, în adevăr, nu numai ingenioasă şi neaşteptată, ci şi foarte ispititoare: ideea de vagabondagiu cuprinsă în expresia citată se potriveşte de minune cu nomadismul pastoral, iar o serie de expresii sinonime de acest tip sânt netăgăduit ungureşti [1]. Toponimice ca *Deleleul*, munte în Suceava, care poate fi, evident, ung. *delelő*, 'merinzare, locul unde se face amiaza (cu turmele)' [2], dar ar puteà fi şi o simplă variantă a lui *teleleu*, fiindcă un text popular din colecţia Tocilescu (II, 1131) vorbeşte — oricât de echivoc — de „vârful *teleleului*" (sic), vin, iarăşi, în sprijinul etimologiei d-lui Densusianu, mai ales dacă ne gândim la paralèle toponimice, de origine vădit păstorească, cum sânt: *Văraticul* (p. Neamţ), *Tomnaticul* (munte în Ardeal), *Iernatecul* (sat în Râmnicu-Sărat, dispărut prin surparea terenului, la 8 Apr. 1915 după „Universul" din 14 April acelaşi an; în „Marele Dicţionar Geografic": *Iernatica*, sat, deal şi pârâu, în acelaşi judeţ). In sfârşit, legăturile lui *teleleu* cu *Tănase* şi *Trifon* s'ar putea explică foarte bine ca amplificări posterioare, *tănase* conţinând numai ideea de „prostănac" reprezintată şi de *teleleu* (prin peiorizare ulterioară), iar *Trifon* anexându-se, prin etimologie populară, pentrucă *teleleu* va fi fost înţeles ca numele de Sfânt omonim.

[1] La cele deja semnalate se poate adăugì: „a umblà *techergheu*" (Cluj) = ung. tekergő „umherschweifend".

[2] Cf. şi megl. *Mirindzu*, *Mirindzu-vecl'u*, *Mirindzu-mari* (Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 156).

BDD-A14743 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:53:32 UTC)

Dificultatea de a ne opri definitiv la această explicaţie apare, însă, serioasă, îndată ce examinăm situaţiunea mai de aproape.

Mai întâiu, în articolul lui W. Christiani din *Archiv f. sl. Philologie*, XXXIV (1913), citat de dl O. Densusianu, se găseşte cu acelaşi sens de „prost", pe lângă rus. *thalalei* sau *thalelei*, raportat de autor la numele Sfântului, şi *ermolaj*, alt nume de Sfânt-medic fără argint (p. 326), precum alături de sinonimul ipocoristic *falea* (ibid.), apare cu acelaşi înţeles şi *Faleliuc* (p. 343), corespunzând exact rutenismului *Tiuliuliuc* din varianta *Tiuliuliuc-Tănase*, relevată de noi (p. 181, n. 1). Aceasta ar reabilită însă, identificarea lui *teleleu* românesc cu *Talaleu* (Sf.), cu atât mai vârtos, cu cât — dacă nu ne înşelăm — şi numele Sf. Damian apare în slavă cu aceeaşi accepţiune peiorativă (*demijan*).

Ceea ce primejduieşte, însă, mai mult şi deopotrivă cele două etimologii propuse, de d. O. Densusianu şi de mine, pentru *teleleu*, e împrejurarea, trecută cu vederea, că, de fapt, cuvântul există, în chiar această formă, cu înţelesul de „telal" sau „crainic", „pristav", fiind atestat în următorul pasagiu din traducerea veche românească a lui *Herodot* (ed. N. Iorga, p. 81=I, 195, recte 196): „La toate satile, preste tot anul, era obiceiu, când erà fetile de măritat, le aduna toate la un loc, şi atunci sta împrijurul lor bărbaţii. Şi să (*sic*) sculà căte pre una, de tot vindè *teleleul*, întâi pre cei mai frumoasă...". (Originalul grec vorbeşte, în adevăr, de κῆρυξ: „κῆρυξ πωλέεσκε", — iar, puţin mai jos: „κήρυξ πωλέων", neglijat de tălmăcitorul român, — deci de *crainicul, pristavul*, care făcea „târgul de fete" [1]).

Identitatea sensului acestui *teleleu* cu acela de „Ausrufer", „Ausrufer bei öffentlichen Versteigerungen" al lui *telal* e indiscutabilă, iar faima rea sau măcar lipsa de simpatie ce încunjură pe aceste personagii dubioase (cf. *zbir*) şi faptul că, de multe ori, ei îşi îndeplinesc meseria cutreierând drumurile, fie ca „ambulante Trödler", fie ca pristavi („au început a stri-

[1] Interesant de observat, că acelaşi traducător român redă pe gr κῆρυξ, nu numai prin *teleleu*, ci şi prin *crainic* şi *strigător* (cf. DR., III. 408). — Femininul *teleloaică* (pe lângă teleleică), pe care-l întâlnim la Filimon (*Ciocoii vechi şi noi*, ed. 1889, p. 170): „parcă e o brezaie sau *teleloaică*" (despre o femeie înzorzonată cu pietre scumpe), pe baza unui alt citat mai recent, îl înregistrează şi Tiktin traducându-l „Maklerin, Vermittlerin", ca şi Şăineanu, care-l glosează: „vânzătoare pe uliţi de lucruri vechi" şi le raportă direct la *telal*.

BDD-A14743 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:53:32 UTC)

gare telalii p e u l i ţ e", sună întâiul citat din Tiktin, *s. v.*), ne apropie de înţelesul de „vagabond".

S'ar putea, deci, ca *teleleu* din *a umblà teleleu* să fie totuşi acelaşi cuvânt cu *telal*, — cum admitea Cihac şi, cu unele rezerve, Tiktin.

Oricare ar fi însă etimologia lui *teleleu* însuşi, în varianta bucovineană citată de noi (din Zanne): a umblà *Teleleu şi Trifon*, e incontestabil că numele Sfântului *Talaleu* s'a grefat pe el, graţie omonimiei, şi, în definitiv, — indiferent de mecanismul fenomenului, — expresia noastră cuprinde, cum spuneam, un reflex popular al pomeniţilor „Anargyri" [1].

Cu aceasta am sfârşit esenţialul ce aveam de adăugat la articolul nostru. Profităm însă de ocazie, pentru a mai adăugì câteva observaţiuni.

Numele Sf. *Trifon* s'ar putea să fie, el, baza verbului *trifuì* (din **trifonì*), prin aluzie la băutură, deoarece printre numirile populare bulgăreşti ale sfântului, pe lângă *Trifun-Zarězan*, etc. etc. este şi: *Trifun-Pijaniţa* [2].

Cuzman de Amin (şi băn. *Cosman de amin*, p. 172), e chiar forma sârbească a numelor respective: *Kuzman i Damjan* [3]. Şi e interesant de observat, că în colecţia de descântece bănăţene a lui E. Hodoş [4], în care formula iniţială de invocare a Sfinţilor e foarte adesea omisă, în sensul reducerii la „Amin! amin!" (pp. 16, 18, etc.), sau măcar redusă: „Doamne ajută-mi, *Cuzman*" (p. 57), o singură dată (p. 35) întâlnim: „Amin! amin! *Cusma Damin*!" —, pe când „Sfântă Maică Mărie" sau „Maică Precurată" ori „Precistă" nu lipseşte mai niciodată, găsim, în schimb (p. 50), şì următoarea formulă introductivă, care explică pe „amin" iniţial:

In numele Tatălui
Şi al Fiului
Şi al Sfântului Duh,
Amin!
Amin! Amin!

[1] Subt aspectul slav apare epitetul la D. Cantemir (*Divanul lumii*, ed. Academiei Române, I. p. 3): „bezsrebarnici".

[2] V. D. Marinov, *Narodna věra i religiozni narodni običai*, în „Sbornicul" Academiei Bulgare, XXVIII, (1914), p. 356. — Cu *trif* din jargonul evreiesc (opusul lui *coşer*), cuvântul nostru nu poate avea, în orice caz, nimic comun, deşì terminul e cunoscut în tot Orientul (cf. şì turc. *terfa*, „immonde, repugnant", de l'hebreu: Barbier, II, 285). — Din vocabularul germ. ne-am gândì şì la *triefen*.

[3] Cf. şì rutenismele bucovinene *Cosmaniuc* şi *Cosmiuc*.

[4] *Poezii poporale din Bănat*, III: *Descântece*, Sibiiu 1912.

BDD-A14743 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:53:32 UTC)

Rar de tot formula de invocaţie a Sfinţilor apare la sfârşitul descântecului, ca în colecţia păr. Bălăşel (*Versuri populare române*, 1[2], 59):

Să rămâie curat
Şi luminat
. . . . . .
Ca soarele'n senin
Ca luna'n plin
Ca Cosma şi Damian, Amin.

O variantă ulterior publicată în *Comoara Satelor* (IV, 1926, p. 43), arată, în acelaşi timp, că „descântecu' Sfintei Marie Maria", interpretat de noi ca „descântecul Sfintei Maria Mare" (p. 171, n. 2), trebue înţeles mai curând ca: „descântecul Sfintei *marei Maria*" :

Amin, Amin
Cosman de amin.
Vracii Domnului,
Descântecu' Sfintei *Marii*
Mării
Prea sfântă Mariă (l. Maică?) Precistă,
Sfântă Vineri
Şi cu drag îngeru' meu....

A umblà de-a hoameghea (p. 177) trebue explicat, de sigur din ung. *hová megy* „unde merge?" (cf. p. 174, n. 4); pentru posibilitatea legăturii etimologice a lui *hambesa* cu *hampejs* (p. 175, n. 1) putem aminti şi mfr. *coquebillet* „mauvais lieu" (Sainéan, *Les sources indigènes de l'étimologie française*, I, p. 81), cum şi faptul că în oraşele din Ungaria se practică odinioară „am Gallustage (16 Oct.) das sogenannte Hahnenbeissen" (v. *Ung. Jahrbücher*, VI, 1926, p. 70); pentru *a bate alcaua* (174) se poate compară obiceiul similar, cu datare precisă (în amintirea rezistenţei victorioase din 14 Aug. 1715 contra Paşei din Bosnia) şi soroc anual (15 August), la Slavii din Dalmaţia (v. *Die östereichisch-ung. Monarchie in Wort und Bild: Dalmatien*, p. 148, sq.[1]); iar pentru a *umblà leanca* (179) am putea pomeni şi pe dr. *leancă* „alergătoare", „cicric" (cf. *DR*, III, 836.[2]).

[1] Şi Sf.-Trifon (Tripun) apare acolo, mai ales la Cattaro, unde se dă la 3 Febr., în onoarea sa, „cea mai strălucită serbare populară naţional-religioasă" (ibid., p. 194 sq.).

[2] Relativ la *landră*, etc., v. acum instructivele observaţiuni ale d-lui Ov. Densusianu (*l. c.*) asupra prov. *landaire* în raport cu germ. *landern*, cum şi cele spuse de Sainéan (*o. c.*, II, 59) despre prov. *balandra*, *landra* 'battre le pavé', *landrin* 'vagabond', *landra* 'coureuse', etc., în raport cu it. *malandrino* 'vagabond', etc.

BDD-A14743 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:53:32 UTC)

Cileandra („a umbla de-a cileandra", 176) trebue pus în legătură cu numele de joc popular *cinleandra*, pomenit în strigături (Gh. Cardaş, *Cântece populare moldoveneşti*, Arad, 1926, p. 169).

In sfârşit, sinonimica însaşi a expresiei poate fi sporită, întru altele, cu *a sări* (s. *juca*) *drăgaica*, pentru care v. Zanne, *Prov.*, IV, 355 şi Şăineanu, *s. v.*, şi — în acelaşi sens de „vânătură-ţară" — cu „a *cutreiera meleagurile*, n e m e r n i c i n d", din cutare text vr. (v. Cartojan, *Legendele Troadei*, p. 52), pe lângă un *a umblà pustiu* (S. Opreanu, *Contribuţiuni la toponimia din ţinutul Săcuilor*, Cluj, 1926, p. 28)[1].

V. Bogrea

Despre ce Psaltire şi Liturghie vorbeşte Pavel Tordasi la 1570?

În legătură cu cele scrise despre M. Halici pe p. 87 a acestui volum am amintit că, după cum apare din porunca de la 9 Decemvrie 1570 a episcopului româno-calvin Pavel Tordasi, care dă de ştire preoţilor români că, mergând la soborul care avea să se ţină în ziua Crăciunului Mic la Cluj, „să-şi aducă şi bani de cheltuială ca să cumpere cărţi româneşti: Psaltirea, pe care s'o plătească cu 1 florin, altă carte, Liturghia, pe care s'o plătească cu 32 denari"[2], se pare că Coresi, care avea tipărită *Psaltirea* românească la 1570[3], „a putut să tipărească şi un

[1] Din greşelile de tipar mai supărătoare, relevăm ocazional: „medicul literat" (p. 170, n.) = *titrat*, „constituit" (174, n.) = *construit* şi „reminescenţe" (175) = *reminiscenţe*. — P. 176, sub no. 7 şi 13, ceteşte: 33 (pro 32) şi suprimă semnul „ditto" (⁓) după no. 12. — P. 178, no. 35, l.: *laidac*, iar p. 181, n. 3: ѦрѺДиВь.

[2] N. Iorga, *Ştefan cel Mare, Mihaiu Viteazul şi Mitropolia Ardealului* în AAR., s II, t. XXVII ist., p. 29; *Doc. Hurmuzaki*, XV, p. 645—6; A. Bunea, *Vechile episcopii româneşti*, Blaj, 1902, p. 41.

[3] Se cunosc trei exemplare din această lucrare. Unul a fost descoperit de V. Mangra în 1890 şi dăruit Academiei Române. El e defectuos: „cuprinde sfârşitul ps. IV (*durmîiu . . .*) până la ps. V, 13 (. . . *fi-veri întrâ*), lipsesc apoi trei foi şi textul care urmează începe de la ps. VIII, 10 şi continuă până la ps. LXXI, 17. De aci începe o lacună până la ps. LXXII, 11. O altă lacună avem de la ps. LXXIII, 11 până la ps. LXXIV, 2. Mai lipsesc apoi foile de la ps. LXXV, 6 până la ps. XCIV, 4, de la ps. XCV, 6—C, 5, de la ps. CI, 25—CXVII, 13, de la ps. CXVII, 29—CXVIII, 16, de la ps. CXVIII, 33 până la Cânt. VI, 10, de la Cânt. VII, 43 până la titlul Cânt. IX, şi în cele din urmă de la Cânt. X până la sfârşitul Cânt. XI. Ni s'a păstrat şi ultima

BDD-A14743 © 1924-1926 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:53:32 UTC)